

Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΜΕΣΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ

Ο παγκόσμιος χαρακτήρας των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, σε συνδυασμό με τον συνασπισμό των δυνάμεων αυτών σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, την **Τριπλή Συμμαχία (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία)** και την **Τριπλή Συνεννόηση (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία)**, σήμαινε γενίκευση κάθε τοπικής κρίσης σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Η γενικευμένη ένταση που προέκυψε επρόκειτο να μεταβάλει ένα δευτερεύον επεισόδιο, τη δολοφονία του διαδόχου της Αυστρίας Φραγκίσκου Φερδινάνδου, σε διεθνή κρίση, από την οποία ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Ο πόλεμος, που ξεκίνησε στην Ευρώπη, τελικά επεκτάθηκε γεωγραφικά και έγινε **παγκόσμιος**, καθώς οι αρχικοί αντίπαλοι προσπαθούσαν να προσεταιριστούν τις ουδέτερες χώρες με κάθε δυνατό μέσο σε κάθε σημείο του πλανήτη.

Ο πόλεμος αυτός εξασθένησε και υπονόμωσε θεσμούς και αξίες, όπως η **κοινοβουλευτική δημοκρατία***, τα **φιλελεύθερα ιδεώδη** και η **ελεύθερη οικονομία**, και εισήγαγε ή επέτεινε άλλους θεσμούς, όπως ο κρατικός παρεμβατισμός στην οικονομία και η παρέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική. Επιτάχυνε επίσης την αποσταθεροποίηση και τη διάλυση των **πολυεθνικών αυτοκρατοριών** της Ευρώπης, της **Αυστροουγγαρίας** και της **Οθωμανικής Αυτοκρατορίας**.

Στην Ελλάδα την ευφορία από τις επιτυχίες των Βαλκανικών Πολέμων διαδέχτηκε η σκληρότητα του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ο **εσωτερικός διχασμός** και η **Μικρασιατική Καταστροφή** με τον **ξεριζωμό του ελληνισμού της Μικράς Ασίας και του Πόντου**. Η εγκατάσταση των προσφύγων στην κυρίως Ελλάδα θα αλλάξει ριζικά την παραδοσιακή μορφή της χώρας.

Έμμεση συνέπεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ήταν και η **Ρωσική Επανάσταση του 1917**, η οποία, όπως ακριβώς και η Γαλλική, φιλοδοξούσε να γίνει πανευρωπαϊκή ή ακόμη και παγκόσμια.

1. ΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ (1870-1914)

Εθνικοί ανταγωνισμοί. Τον Αύγουστο του 1914 η Ευρώπη κατολίσθησε στη μεγαλύτερη έως τότε πολεμική περιπέτεια με ανάμεικτα συναισθήματα. Ο πόλεμος ξέσπασε, αφού ναυάγησαν οι προσπάθειες των διπλωματών να αποτρέψουν την ένοπλη αναμέτρηση. Έτσι, την ένταση του καλοκαιριού, μετά τη δολοφονία του Αψβούργου αρχιδούκα **Φραγκίσκου Φερδινάνδου** στο Σαράγεβο της Βοσνίας, τη διαδέχτηκε γενική ανακούφιση. Πολλοί θεώρησαν τον πόλεμο λύτρωση από την πεζή καθημερινότητα του αστικού πολιτισμού και ευκαιρία για ηρωισμούς, αυτοθυσίες και διακρίσεις σε έναν κόσμο ανεπανόρθωτα –όπως φαινόταν– υλιστικό. Άλλοι όμως είχαν περισσότερο συγκεκριμένες και λιγότερο ιδεαλιστικές προσδοκίες. Οι Γερμανοί στρατιωτικοί θεωρούσαν τον πόλεμο ευκαιρία προκειμένου να απαλλαγούν από τον εφιάλη της περικύκλωσης από τη Γαλλία και τη Ρωσία. Η ηγεσία του βρετανικού ναυτικού, από το άλλο μέρος, υπολόγιζε να θέσει τέρμα στις προσπάθειες των Γερμανών να αποκτήσουν αξιόλογο ναυτικό. Οι Γάλλοι στρατιωτικοί εξάλλου επιθυμούσαν να πάρουν εκδίκηση για την ταπείνωση της Γαλλίας από τη Γερμανία το 1870, όταν η Γαλλία απώλεσε δύο ανατολικές επαρχίες της, την Αλσατία και τη Λορραίνη. Οι Αυστριακοί επιδίωκαν να δώσουν στη Σερβία ένα μάθημα και να λύσουν έτσι το πρόβλημα των εθνοτήτων της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Το ίδιο πρόβλημα,

Ο διάδοχος της Αυστρίας Φραγκίσκος Φερδινάνδος και η σύζυγός του Σοφία στο Σαράγεβο (28 Ιουνίου 1914), λίγο πριν από τη δολοφονία τους. Στην ένθετη φωτογραφία ο Σέρβος φοιτητής Γκαβρίλο Πρίντσιπ, μέλος μυστικής οργάνωσης, που τους δολοφόνησε.

αλλά με διαφορετικό τρόπο, ήθελαν να λύσουν οι λαοί που ήταν υποτελείς στους Αυστριακούς και τους Μαγυάρους: οι Τσέχοι, οι Πολωνοί, οι Σλοβάκοι και οι Νοτιοσλάβοι.

Ανάλογα προβλήματα επιζητούσαν να λύσουν οι λαοί της Νοτιοανατολικής Ευρώπης είτε σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είτε σε βάρος των γειτόνων τους, για να κατοχυρώσουν πρόσφατα εδαφικά κέρδη, όπως οι Έλληνες, οι Σέρβοι και οι Μαυροβούνιοι, ή για να αναθεωρήσουν πρόσφατες συνθήκες που δεν τους ευνοούσαν, όπως οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι.

Συγκρουόμενα συμφέροντα. Το γεγονός ότι η δολοφονία ενός Αψβούργου πρίγκιπα οδήγησε στην έκρηξη ευρωπαϊκού πολέμου φανερώνει μια βασική αδυναμία της ευρωπαϊκής κοινωνίας της εποχής, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την οργάνωση των διακρατικών σχέσεων και των συνακόλουθων πολεμικών μηχανισμών. Ο παγκόσμιος χαρακτήρας των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, σε συνδυασμό με τον συνασπισμό των δυνάμεων αυτών σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, την **Τριπλή Συμμαχία** (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία) και την **Τριπλή Συνεννόηση** (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία), σήμαινε γενίκευση κάθε τοπικής κρίσης, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Στην Άπω Ανατολή το 1895-1900 και το 1904-1905, στο Μαρόκο το 1905 και πάλι το 1911, στη Νοτιοανατολική Ευρώπη το 1908 και το 1912-1913 οι ευρωπαϊκές δυνάμεις είχαν οδηγηθεί στα πρόθυρα του πολέμου. Εξάλλου, η ραγδαία εκβιομηχάνιση και οικονομική ανάπτυξη γενικά, καθώς και η συνακόλουθη ταχεία απορρόφηση μεγάλων ανθρώπινων μαζών στις πόλεις διατάραξαν την παραδοσιακή οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων και αποδέσμευσαν πολλά άτομα από τους παραδοσιακούς περιορισμούς και από αναστολές, με συνέπεια να αναπτυχθούν στο απρόσωπο πλαίσιο της πόλης διάφοροι αποσταθεροποιητικοί παράγοντες, όπως μια γενική ανησυχία, ανατρεπτικές οργανώσεις και κινήματα και σποραδικές εκδηλώσεις βίας. Τέτοια φαινόμενα ήταν πιο συνηθισμένα στην περιφέρεια της Ευρώπης και στις παρυφές του αστικού ευρωπαϊκού πολιτισμού: στην Ιρλανδία, στην Πορτογαλία, στην Ισπανία, στην Ιταλία, στις βαλκανικές χώρες και στην Ανατολική Ευρώπη.

Ιταλική αφίσα που σατιρίζει τη γερμανική επεκτατική πολιτική στο πρόσωπο του Γερμανού αυτοκράτορα Γουλιέλμου του Β'.

Οι ευρωπαϊκές συμμαχίες και η πολεμική δυναμική τους. Το 1914 η Ευρώπη οδηγήθηκε στον πόλεμο ύστερα από μια σειρά αποφάσεων των διάφορων κυβερνήσεων – αποφάσεις οι οποίες, μολονότι στο σύνολό τους συνιστούν μία από τις πιο παράλογες εκδηλώσεις του ευρωπαϊκού κόσμου και πολιτισμού, αποτελούσαν η καθεμία λογική συνέπεια της προηγούμενης και σωστό βήμα προς την αναμενόμενη κατεύθυνση. Ο **Μεγάλος Πόλεμος***, όπως έσπευσαν σύντομα να τον ονομάσουν οι σύγχρονοι, υπήρξε η παράλογη συνέπεια λογικών μέτρων που είχαν σχεδιαστεί με κάθε δυνατή λεπτομέρεια από πριν και ήταν σε γενικές γραμμές γνωστά σε όλους τους ενδιαφερομένους. Η Αυστρία, προκειμένου να περιφρουρήσει την ενότητα και το γόητρό της, έπρεπε να επιβάλει τη θέλησή της στη Σερβία, που απειλούσε την ίδια την ύπαρξη της πολυεθνικής αυτοκρατορίας. Η Ρωσία αδυνατούσε, για λόγους τόσο εξωτερικούς όσο και εσωτερικούς, να εγκαταλείψει τη Σερβία στην τύχη της. Η Γερμανία ήταν υποχρεωμένη να βοηθήσει στρατιωτικά την Αυστρία, όπως υποχρεωμένη να βοηθήσει στρατιωτικά τη Ρωσία ήταν και η Γαλλία. Η Βρετανία, τέλος, ήταν αναγκασμένη να επέμβει τόσο υπέρ της Γαλλίας και της Ρωσίας όσο και υπέρ του Βελγίου, το οποίο αποτελούσε την πύλη προς τη Γαλλία και το επίκεντρο της βρετανικής πολιτικής, που απέβλεπε στην ισορροπία των ηπειρωτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων. Οι διάφορες διμερείς συμμαχίες που αποτελούσαν τους δύο συνασπισμούς ήταν βέβαια αμυντικές. Ο χαρακτήρας ωστόσο της πολεμικής παρασκευής και οι επικρατούσες απόψεις περί αποτελεσματικής άμυνας καθιστούσαν ακαδημαϊκή μάλλον παρά ουσιαστική τη διαφοροποίηση ανάμεσα στην άμυνα και την επίθεση, από τη στιγμή που έμπαινε σε κίνηση ο πολεμικός μηχανισμός των μεγάλων δυνάμεων, ενέργεια που ισοδυναμούσε με κήρυξη του πολέμου.

Καμία μεγάλη δύναμη, ούτε και αυτή η Αψβουργική Αυτοκρατορία, δεν επιθυμούσε γενικό πόλεμο για τους λόγους για τους οποίους προκλήθηκε. Καμία μεγάλη δύναμη άλλωστε δεν ανέμενε πόλεμο μεγάλης κλίμακας και διάρκειας, ούτε ήταν διατεθειμένη να φανεί διαλλακτική πριν από την αντίπαλη δύναμη, μη τυχόν και ερμηνευτεί η διαλλακτική στάση της ως αδυναμία. Η κινητοποίηση των πολεμικών μηχανισμών άρχισε παντού με την ίδια σπουδή και ήταν δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανασταλεί, επειδή καμία κυβέρνηση δεν μπορούσε να πάρει την ευθύνη να αναβάλει την κινητοποίηση ή να διατάξει τον τερματισμό της, διακινδυνεύοντας σύγκρουση στο εσωτερικό της και υπεροχή του αντιπάλου, καθώς και διαπραγμάτευση από μειονεκτική θέση. Πρώτη κινητοποίησε τις δυνάμεις της η Ρωσία, για τον λόγο κυρίως ότι η στρατιωτική ηγεσία της χρειαζόταν περισσότερο χρόνο για να συγκεντρώσει τις δυνάμεις της χώρας στα δυτικά σύνορα. Ακολούθησαν η Γερμανία, η Αυστρία και –σε απάντηση στη γερμανική κινητοποίηση– η Γαλλία, και τελευταία η Βρετανία. Η Ιταλία παρέμεινε ουδέτερη και προτίμησε τις διαπραγματεύσεις και με τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα, προκειμένου να εξασφαλίσει τα καλύτερα κατά το δυνατόν ανταλλάγματα για την έξοδό της στον πόλεμο.

Ο ενθουσιασμός των νέων για τη συμμετοχή τους στον πόλεμο

«Για τους Γάλλους, Άγγλους ή Γερμανούς πολεμιστές δεν υπήρχε αμφιβολία: ο πόλεμος είχε σκοπό την προστασία των πραγματικών συμφερόντων του έθνους. Είχε όμως και μια άλλη σημασία: το 1914 οι στρατιώτες φεύγοντας για τον πόλεμο είχαν βρει ένα ιδεώδες που αντικαθιστούσε, κατά κάποιον τρόπο, τους επαναστατικούς τους πόθους. Αυτό αφορούσε κυρίως τους πιο δυστυχείς και τους λιγότερο συνειδητοποιημένους, που, παραγκωνισμένοι στο περιθώριο της κοινωνίας, αποκαθίστανται τώρα χάρη στον πόλεμο, ξεφεύγοντας όμως έτσι από τις επαναστατικές τους θέσεις [...]. Οι νέοι φεύγουν για τον πόλεμο σαν σε περιπέτεια, ευτυχείς που αλλάζουν ζωή, που ταξιδεύουν, έχοντας όλοι εκπληρώσει το καθήκον και σίγουροι ότι θα ξαναγυρίσουν σύντομα στεφανωμένοι με τις δάφνες της νίκης. Συνειπώς από το 1914 έως το 1918 ο πόλεμος, χωρίς να δημιουργεί την αίσθηση του εξαναγκασμού, θα απελευθερώσει ζωτική ενέργεια και θα γίνει αποδεκτός με ενθουσιασμό από την πλειοψηφία των ανδρών σε μάχιμη ηλικία. Αρκεί να δει κανείς τη συμπεριφορά των στρατευμένων που φεύγουν για τον πόλεμο: όλοι βρίσκονται σε εγρήγορση, Γάλλοι, Γερμανοί, Άγγλοι».

Μαρκ Φερό, Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, 1914-1918, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993, σ. 28-29.

Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τους παράγοντες που ευνόησαν την έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και τις μεγάλες διεθνείς κρίσεις που προηγήθηκαν αυτού.
2. Ποια ήταν η σύνθεση των δύο μεγάλων συνασπισμών που διεξήγαγαν τελικά τον πόλεμο;
3. Να σχολιάσετε τον ενθουσιασμό με τον οποίο έφευγαν για τον πόλεμο οι νέοι των ευρωπαϊκών χωρών και να αναζητήσετε τις αιτίες του, συμβουλευόμενοι και το σχετικό παράθεμα του Μαρκ Φερό.